

Ataakin te mane n tabui

Te kaotaota ibukia taan makuri man te Betebeke ao Timor-Reste

Terana te mane n tabui?

Te mane n tabui bon ana tititam Aotiteria ibukin aia mane ni bentin kaara. Ti te aekana ma Botaki n Tabui aika a waaki ngkai n aban te Betebeke aika a maiti

Ngkana ko makuri i Aotiteria, ao e kabaka te maiti ae 11.00% am tia kamakuri man bom i rarikin bom ae e banin . E kabakaki tibam nakon am tatabui, ike e tiku iai ni karokoa anaakina iroum ngkana ko a okira abam.

I nanon am tai ni makuri ao e tamaroa ngkana ko kakoauaa ma tia kamakuri ba e bon kakabaka am kare ae e a tia ni kariaiakaki ibukim nakon te ikota ni mane ae e a tia ni kariaiakaki ao e bon eti te maiti ae e kakaekai iai am mane n tabui. E bon kabaeaki am tia kamakuri ni kakabaka am kare nakon am mane n tabui ni katoa tenea te namakaina(iai tabeman aika a kukurei ni kawaekoa riki bakana.)

Ataia ba te bakamane ae 11.0% e na bon raka n te maiti ae 0.5% ni katoa ririki man 1Turai 2023 ni karokoa ae e roko maitin te raka n 12%.

N ningai ae I kona ni buta au mane n tabui?

Ko kona ni bubuti ba e na kabakaki am mane n tabui nakoim ngkana:

- ko a tia ni kitana Aotiteria ao e a tia ni bane tain am wisa ke n tia ni katokaki.
- Ai akea iroum ana wisa Aotiteria ke aekan wisa riki tabeua (ni ikotaki ma te wisa n kaneweaba), ao
- tiaki kaain raoi Aotiteria ke Nu Tiran ngke, ke te tia kaaina Aotiteria ngke ae ko matoa.

E ngae ngkana ko aki kona ni karokoa am bubuti ibukin am mane n tabui ngkai ko bon mena i Aotiteria, ti **rangin bubuti** ba ko na karekei rongorongona aika ko na kainnanoi ao ni moana karaolan am bubuti imain nakom. Iai reitan riki rongorongona iaan te atu n taeka ae 'Aekara rongorongona aika I kainnanoi ibukin butan au mane iaan te DASP'. E na bon kanganga moanakin am waaki ngkana ko a tia ni kitana te aba.

Nanon Super = te mane n tabui i bukin taai aika a na roko

N na kanga n anaa au mane n tabui?

N te Aonraain rinanon Ana Aobiti n Angabwai Aotiteria

Te kawai ae te kabanea ni bebete bon uotakirakean am bubuti nakon te DSP rinanon ana tititam te ATO iaon Kabakakin te Mane n Tabui Nakoia Taan Kitana Aotiteria (DAS) n te aonraain ae akea boona.

E na karekea rongorongon am mane n tabui ana titam te DASP, ni ikotaki ma taekan te tabo ae e kawakinaki iai. Ni kaeineta ma maanin te tai ae koa tia ni kitana iai te aba ao banen tain am wisa, e kona ni bon kawakinaki am mane n tabui n te ikota ni mane (fund) ane e kawakinaki iai, ke e a kawakinaki ngkai iroun Ana Aobiti n Angabwai Aotiteria ae te (ATO).

Iai riki rongorongona aei n ana [uebsite te ATO](#) ni ikotaki ma te wideo iaon buokam

Ngkana ko aki kona ni buta am mane n tabui n te aonraain

Ngkana ko aki kona ni buta am mane n tabui n te aonraain , ko kona n uotarake am bubuti ibukin am DSP ae e koreaki taekana n te booma, ma ko riai ni kaboangana te booma ae e kariaiakaki ni kaeineta ma te tabo are e kawakinaki iai am mane n tabui.

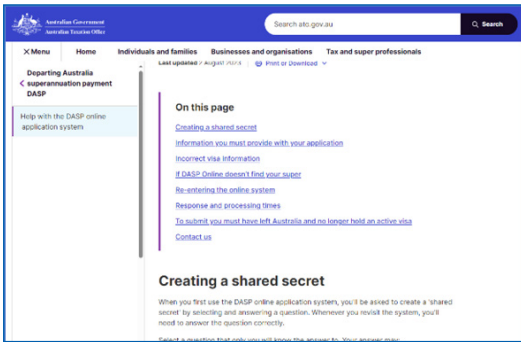
◀ Ngkana e raka am mane n tabui are e kawakinaki ibukim (maitin am mane n tabui) iaon \$5000 ao ko riai naba ni bubuti ibukin te kariaiakaki man te Botaki n imikuraeition n te booma ae (booma 1194) rinanon te Debatemente n Aaba Inanoa. Te kabanemane iaon te waaki aio ngkai bon \$55. Ibukin reitan riki rongorongona nakon:

<https://immi.homeaffairs.gov.au/entering-and-leaving-australia/leaving-australia>.

◀ Nakon ana uebsite ATO ni kabanina riki rongorongona, ni ikotaki booma aika beeba ao kaetieti aika a riai n iraki nanoia ngkana ko aki kona n anaa am mane n tabui n te aonraain. Iai naba ikai te wideo iaon rongorongon te DSp. Nakon: i

<https://www.ato.gov.au/individuals-and-families/super-for-individuals-and-families/super/temporary-residents-and-superannuation/departing-australia-superannuation-payment-dasp>.

DASP= Te Kabakamane n Tabui ni Kitanakin Aotiteria

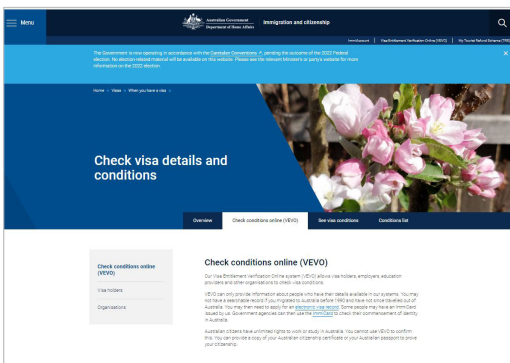

Kariniko n te DASP Onraain ngkana ko bon mena i Aotiteria ao moana am waaki i bukin butan manen am mane n tania

E kanga aron DASP Aonraain ni karaoa ana makuri?

Ko kona ni karaoa am DASP akaunti imain ae ko kitana Aotiteria. Moana am bubuti i bukin am kan bumane man am mane n tabui n nakon te DASP Aonraain ao ni karika iai te 'karaba ae e tibaaki'. Bon am karaba ae e tibaaki aio ae ko na kona iai ni katiaa taekan am bumane ngkana ko okira abam, ao ngkana e a tia ni bane tain am wisa ke n tia ni kamaunaki. I bukin rongorongoro riki iaon te karaba ae e tibaaki nakon; <https://www.ato.gov.au/individuals-and-families/super-for-individuals-and-families/super-temporary-residents-and-superannuation/departing-australia-superannuation-payment-dasp/help-with-the-dasp-online-application-system#ato-Creatingasharedsecret>

Ko na kainnanao te kombiuta ao te intanete ni karokoa am bubuti ni kan buta am mane n tabui iaan te DASP n te aonraain. Ngkana ko katuka am akaunte ni bangken Aotiteria teuana ni kaukia, ao e kona ni kabakaki am mane n tabui nako te akaunte anne.

Kakoauaa ba e bane ningai tain am visa n ana uebsaite Aaba Inanao

N na kanga n ataia ba e a bane tain au visa?

Imain kitanakin Aotiteria, ataia raoi ba e na bane n ningai tain am visa. E kona naba ni karekea am tia kamakuri. Ke ko kona ni kariniko n te tititam ae Kakoauaan Karekean te Visa i Aonraain (VEVO ke te Visa Entitlement Verification Online.)

Ko kona ni karekea rongorongona ae e banin iaon: <https://immi.homeaffairs.gov.au/visas/already-have-a-visa/check-visa-details-and-conditions/check-conditions-online>

Ataia: ko ti kona n ana manen am mane n tabui ngkana ko a tia ni kitana Aotiteria ao e a tia ni bane tain am visa ke ni katokaki. Ko aki kona ni katoka korakorana te visa ngkana iai maiuna ae iaan 6 te namakaina.

Tera arou ngkana iai au visa ae a maiti ririki ni kanoana?

Ngkana te tia makuri ae ko ira angin te tai ngke, ma am visa ae a maiti ririki ni kanoana, ko **aki kona** ni buta am mane n tabui ni karokoa ae ko okira abam n te kabanea n tai ao e a tia ni bane tain am wisa. BON TAI katoka maiun te visa ae a maiti ririki ni kanoana ni karokoa ae e a toki am makuri ni kabane i Aotiteria. Ngkana ko karaoa anne ao ko na kabaka boon te wisa ae e boou ngkana ko a manga oki, ao e kona n aki kariaiakaki.

E kanga ni kabakaki manen te DASP?

Ni bon arona, e kona ni kabakaki manen te DASP i nanon 28 te bong i muin rokon te bubuti. Te bubuti ibukin te kabakamane ae e aki tabanin raoi kanoana ke n aki irianaki ma beeba ni kakoaua, e kona ni waeremwe karaoana. Kakoauaa raoi ba e tabanin kanoan am bubuti.

E kona am bumane man am mane n tabui ni kabakaki nakon te **akaunte ni bangken Aotiteria** teuana ao ni kanakoaki nakoim n **te tieke ni manen Aotiteria**, ke e kona naba ni kabakaki n te kawe mane i marenaia aaba (ti ibukin kabonganakin te mane). A bati banken tinaniku aika aki butimaea te tieke (checks) n Aotiteria ao tabeua botaki ni mane tinaniku a aki rinanon aekan karaai mane aika 3 aikai. Taratara te kawai ni kabakamane ae te kabanea n tamaroa i bukin am mane n tabui ao boon kabonganakia. Ngkana ko rineia ba e na karinaki am mane n tabui n am akaunti ma bangken Aotiteria teuana, ko **RIAI** ni kauka am bangke akaunti anne.

Ngkana ko aki bubuti te kabakamane iaan te DASP i nanon 6 te namakaina imain ae e bane tain am visa, e kona an mane n tabui ni kawewaki nakon Aobitin te Angamane (ATO) ike e na tauaki iai ni karokoa anaakina iroum. E **ti** kona ni kabakaki nakon te akaunte ni bangken Aotiteria teuana te mane n tabui ae e tauaki n te ATO.

E kanga n anaaki te angabwai man te DASP?

E a kaman anaki te angabwai man te DASP imain rokona iroum, tao n te maiti ae 35%-45%. Ko na anganaki muin te bakamane ae e kaotaki iai te maiti n angabwai ae e tauaki man te DASP ao te maiti ae e kabakaki nakoim.

Baikara rongorongo aika I kainnanoi ngkana I kan buta manen mane n tabui man te DASP?

Rongorongom boni ngke ba e na buoka aron kinaakim

- Namban batia n angabwai i Aotiteria
- aram
- am bong ni bung
- am atureeti ngkana ko okira abam
- namban am tareboon ngkana ko a okira abam
- am e-meeri
- te kabanea n tabo ae ko tiku iai i Aotiteria
- Rongorongon am baatibooti

taekan am mane n tabui

- aran am mane n tabui
- ana namba bitineti am kai n tabui i Aotiteria (ABN)
- ana akaunti am mane n tabui

Beeb ni boutoka

- Beeban taekam aika a kakoauaki ngkana e raka maitin am mane n tabui iaon \$5000
- te kaobi iaon taekan am akaunti ma te banke i bukin te akaunti are e na kabakaki nako iai am mane n tabui

kaobi ni kakoaua ni kakoauan beeba ni kikina

Ngkana e raka am mane n tabui iaon \$5000 ke iaona riki, ao e kona ni kainnаноaki beeba ni kikina aika a tia ni kakoauaki. N aron namban te baatibooti, te aba ae e oti n te baatibooti ao tokin tain te baatibooti. Ke tao n tangiraki naba am raaitienti ni kabuti ka, ke te kaati ni kikina (ID). Reitaki ma ana rabata te ikota ni mane (fund) ae e kawakina am am mane n tabui imain kitanakin Aotiteria ni kamatoa ba aekan beeba ra aika a na kainnanoi.

Bon te kabanea ni bebete kakoauakin beeba ni kakoaua iroun te tia kakoaua ae e a [tia ni kariaiakaki](#) n am tai n tiku i Aotiteria. Ko kona naba ni kakaea taekan aron kakoauaakin beeba ma am tia kamakuri

Ko kona naba ni kakoauai beeba ni kikina ngkan ko a okira abam. Aikai aomata aika a kariaiakaki ba a na kakoauai kanoan am beeba ni kikina i tinanikun Aotiteria

- bakuakun te tua
- taan makuri n ana embatii Aotiteria ae te kabanea ni uakaan
  - te embatti
  - te ai komition
  - te konsurate – ni ikotaki ma konsura aika a kairaki i rouia ana kontura 'Austrade' aika a anganano.

Te tia kakoaua ae e tei i matam boni ngaia te tia kakoaua ba kaobin beeba nako a bon eti ao bon moan kaobi.

Ko kainnanao riki te buoka?

Ngkana ko kainnanao riki te buoka ao kabobonaga am DASP n te onraain

- Kabongana te aonraain n nakon ana uebsite te ATO: [Kabakakin te mane n tabui ni kitanakin Aotiteria \(DASP\)| Ana Aobiti n Angabwai Aotiteria \(ato.gov.au\)](#)
- nakon ana uebuniba ATO ae e koreaki iai taekan ana tititam ni bubuti n te onraain te DSAP ae (<https://www.ato.gov.au/individuals-and-families/super-for-individuals-and-families/super/temporary-residents-and-superannuation/departing-australia-superannuation-payment-dasp/help-with-the-dasp-online-application-system>).
- e-meeri nakon (DASPMail@ato.gov.au)- taiaoka ataia ba e aki mano te kawai n reitaki aei ao e kona n raka iaon 28 te bong imain reken te kaeka. Ko riai n anga te rongorongo ae e oti i nano ikai ngkana ko e-meeri nakon te ATO:
  - aram ae e banin
  - te aba ae e makoro n te baatibooti
  - namban te tareboon ao te e-meeri atureeti
  - am kabanea n tabo n tiku i Aotiteria
  - Aran te rabata ni ikota ni mane (fund) ae e kawakina am mane n tabui (ngkana e ataaki)
- reitaki ma am rabata n ikota ni mane ae e kawakina am mane n tabui-iai rongorongon te DASP n te onraain irouia angina botaki aikai, ke ko kona ni bon tarebonia DASP
- tarebonia te ATO iaon (13 10 20) imarenan 8: 00 am ao 6:00 pm, Moanibong nakon Kanimabong.
- tarebonia te ATO iaon (+61 2 6216 1111) imarenan 8:00 n te ingabong ao 5:00 n te bakantaai n Tain Aotiteria Mainiku ni Kabuta, Moanibong nakon Kanimabong.
  - Ngkana ko kan taetae n te taetae riki teuana i rarikin te taetae ni imatang, ko kona n tarebonia te tieweti n Raitaeka ao ni kabarataeka ke te TIS National iaon (+61 3 9268 8332) ao bubuti reitakim ma ATO n te taetae ae ko nano iai.
- Titirakina am tia kamakuri ibukin buokam.

